

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Νεοφύτου Βάμβα 6, 106 74 Αθήνα, Τηλ.: 210 72 33 221-2, 210 72 33 216, Fax: 210 72 33 217,

Website: www.nchr.gr, E-mail: info@nchr.gr

ΕΛΔΑ, Chowdury και λοιποί κατά Ελλάδας.

**Σύνοψη συστάσεων για την ουσιαστική συμμόρφωση της ελληνικής
Πολιτείας**

27 Αυγούστου 2018

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) είναι το ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της ελληνικής Πολιτείας σε θέματα προστασίας Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Έχει συσταθεί με το Ν 2667/1998 σύμφωνα με κανόνες των Ηνωμένων Εθνών, τις «Αρχές των Παρισίων». Σε αυτήν μετέχουν πρόσωπα οριζόμενα από τριάντα δύο φορείς (ανεξάρτητες Αρχές, πανεπιστημιακές σχολές νομικών και πολιτικών επιστημών, συνδικαλιστικές οργανώσεις, ΜΚΟ, πολιτικά κόμματα και υπουργεία).

ΕΕΔΑ, *Chowdury* και λοιποί κατά *Ελλάδας*.

Σύνοψη συστάσεων για την ουσιαστική συμμόρφωση της ελληνικής Πολιτείας*

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ), στο πλαίσιο του θεσμικού της ρόλου ως του ανεξάρτητου συμβουλευτικού οργάνου της Πολιτείας σε θέματα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, έχει ασχοληθεί στο παρελθόν κατ' επανάληψη με το έλλειμμα αποτελεσματικής εφαρμογής του κανονιστικού πλαισίου αντιμετώπισης της εμπορίας ανθρώπων και την ανάγκη παράλληλης κατάλληλης ενίσχυσης τόσο της θεσμικής όσο και της ουσιαστικής προστασίας των δικαιωμάτων των θυμάτων στην πράξη. Με αφορμή, μάλιστα, τις εγκληματικές ενέργειες στη Μανωλάδα, το 2013, εξέφρασε τον αποτροπιασμό της για τις καταστάσεις βαριάς προσβολής της αρχής του Κράτους Δικαίου και των θεμελιωδών δικαιωμάτων, που εκμηδενίζουν την ανθρώπινη αξία, κλονίζουν την κοινωνική συνοχή και υποβαθμίζουν τον πολιτισμό μας, επισημαίνοντας ταυτόχρονα την υποχρέωση της Πολιτείας όχι μόνο να διασφαλίζει το σεβασμό του άρθρου 4 της ΕΣΔΑ, αξιώνοντας από τις κρατικές Αρχές να απέχουν από πράξεις που παραβιάζουν το περιεχόμενό του, αλλά και να λαμβάνει τα κατάλληλα μέτρα για την αποτελεσματική του απόλαυση στην πράξη και την έγκαιρη προστασία του από προσβολές τρίτων.

Ανταποκρινόμενη, για ακόμη μία φορά, με ευθύνη στην αποστολή που της έχει αναθέσει ο νομοθέτης ως του ανεξάρτητου Εθνικού Θεσμού για την προώθηση και την προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΘΑΔ), η ΕΕΔΑ παρακολουθεί διαρκώς τα θέματα που άπτονται της προώθησης και προστασίας των δικαιωμάτων των θυμάτων εμπορίας ή/και αναγκαστικής εργασίας, συμπεριλαμβανομένης και της προσαρμογής της ελληνικής νομοθεσίας στις διατάξεις του διεθνούς, ευρωπαϊκού και εθνικού δικαίου για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Σκοπός της είναι η επεξεργασία και διαμόρφωση προτάσεων πολιτικής προς τα αρμόδια όργανα της Πολιτείας για τη χωρίς καθυστέρηση ουσιαστική συμμόρφωση της ελληνικής κυβέρνησης με την απόφαση ορόσημο του ΕΔΔΑ, *Chowdury* και λοιποί κατά *Ελλάδας* και, κυρίως, με τις υποχρεώσεις της Χώρας που απορρέουν από τις διεθνείς και ευρωπαϊκές δεσμεύσεις που έχει αναλάβει.

Και είναι πράγματι ιδιαίτερα σημαντική η συγκεκριμένη απόφαση του Δικαστή του Στρασβούργου όχι μόνο για την ελληνική Πολιτεία, στο βαθμό που καταδικάζει φαινόμενα που είναι ανεπίτρεπτα σε ένα σύγχρονο Κράτος δικαίου και αφορούν στον πυρήνα των δικαιωμάτων του ανθρώπου, μεταξύ των οποίων και ο σεβασμός της ίδιας της ανθρώπινης ζωής και αξιοπρέπειας, αλλά και ευρύτερα για την προστασία των δικαιωμάτων των εργαζόμενων μεταναστών, για πολλούς λόγους. Δεν είναι, άλλωστε, τυχαίο ότι το ίδιο το ΕΔΔΑ την έχει κατατάξει μεταξύ των σπουδαιότερων αποφάσεών του, καθώς χαρακτηρίζεται ως απόφαση που αξιοποιείται για τις εκθέσεις υποθέσεων (*Importance Level: Case Reports*) του Δικαστηρίου¹.

---

* Η παρούσα Σύνοψη συστάσεων αποτελεί τη συνοπτική απόδοση του κειμένου Συστάσεων της ΕΕΔΑ για την ουσιαστική συμμόρφωση της Πολιτείας με την απόφαση του ΕΔΔΑ *Chowdury* και λοιποί κ. *Ελλάδας*, η οποία εγκρίθηκε από την Ολομέλεια της ΕΕΔΑ στις 27 Αυγούστου 2018. Εισηγητές: Ε. Βαρχαλαμά, Β' Αντιπρόεδρος της ΕΕΔΑ και Ρ. Φράγκου, Επιστημονική συνεργάτιδα της ΕΕΔΑ.

¹ Βλ. σχετικά Case Details, *Chowdury and others v. Greece* [από τη βάση δεδομένων Hudoc], διαθέσιμα σε: <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-172701>.

Πρόκειται, μάλιστα, για την πρώτη απόφαση του ΕΔΔΑ, στην οποία εξετάζεται η περίπτωση της εμπορίας ανθρώπων για σκοπούς εργασιακής εκμετάλλευσης στον αγροτικό τομέα. Πιο συγκεκριμένα, για πρώτη φορά το ΕΔΔΑ συνδέει την εμπορία ανθρώπων με την εκμετάλλευση της μεταναστευτικής εργασίας, κρίνοντας πολύ συγκεκριμένα ότι η εκμετάλλευση των εργαζόμενων μεταναστών συνιστά μορφή αναγκαστικής εργασίας και εμπορίας ανθρώπων και αναγνωρίζοντας ότι τα θύματα είχαν υποβληθεί σε αναγκαστική εργασία². Επίσης, σημαντικό είναι το γεγονός ότι το ΕΔΔΑ επισημαίνει ότι η εμπορία ανθρώπων εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 4 της ΕΣΔΑ, καθώς και ότι, σύμφωνα με το άρθρο 4Α της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη Δράση κατά της Εμπορίας Ανθρώπων, η εκμετάλλευση μέσω της εργασίας συνιστά μια μορφή εμπορίας³. Καταδικάζει, δε, το ελληνικό Κράτος για παραβίαση του άρθρου 4, παρ. 2, της ΕΣΔΑ, αναγνωρίζοντας ότι η εκμετάλλευση μέσω της εργασίας συνιστά μία από τις εκφάνσεις υπό τις οποίες εκδηλώνεται η εμπορία ανθρώπων⁴, ενώ ταυτόχρονα – κι εδώ εντοπίζεται η μεγαλύτερη ίσως συμβολή του Δικαστή του Στρασβούργου στο δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου – σπεύδει να προσδιορίσει, με όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ακρίβεια και αγνοώντας τυχόν τυπικά προσκόμματα, το περιεχόμενο των θετικών μέτρων, τα οποία καλούνται να λάβουν τα Κράτη μέρη στην ΕΣΔΑ για την αποτροπή των νέων μορφών δουλείας και την αποτελεσματική προστασία των θυμάτων εμπορίας και αναγκαστικής εργασίας⁵. Αξίζει, δε, να σημειωθεί το γεγονός ότι το ΕΔΔΑ μνημονεύει τη Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη Δράση κατά της Εμπορίας Ανθρώπων ως πηγή διαμόρφωσης των θετικών υποχρεώσεων της Ελλάδας, παρά το γεγονός ότι κατά το χρόνο στον οποίο ανάγονται τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης η συγκεκριμένη Σύμβαση δεν είχε ακόμη τεθεί σε ισχύ στην Ελλάδα.

Σε επίπεδο εκτέλεσης της απόφασης, η υπόθεση έχει κατηγοριοποιηθεί από το Συμβούλιο της Ευρώπης ως "leading case", υπόθεση δηλαδή που χαρακτηρίζεται – είτε από το ΕΔΔΑ άμεσα στην απόφασή του, είτε από την Επιτροπή Υπουργών κατά το στάδιο της εποπτείας της εκτέλεσης – ως ενδεικτική νέων διαρθρωτικών και/ή συστημικών προβλημάτων. Η διαβάθμιση αυτή της υπόθεσης ως "leading" συνεπάγεται την υιοθέτηση μιας σειράς νέων μέτρων για την πρόληψη παρεμφερών παραβιάσεων στο μέλλον και παραπέμπει σε μια ενισχυμένη διαδικασία εκτέλεσης (*enhanced procedure*), η οποία εφαρμόζεται, σύμφωνα με το Τμήμα του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Εκτέλεση των Αποφάσεων του ΕΔΔΑ, στις υποθέσεις που λόγω της φύσης ή του είδους των ζητημάτων που εγείρουν, απαιτούν την κατά προτεραιότητα προσοχή της Επιτροπής Υπουργών⁶. Η

² Σε προηγούμενες αποφάσεις του (βλ. πχ *Siliadin κατά Γαλλίας ή Rantsev κατά Κύπρου και Ρωσίας*), οι περιπτώσεις αναγκαστικής εργασίας και εμπορίας ανθρώπων αφορούσαν είτε παιδιά, είτε γυναίκες που παρείχαν οικιακές υπηρεσίες.

³ ΕΔΔΑ, *Chowdury και λοιποί κατά Ελλάδας* [αριθ. προσφυγής: 21884/2015], 30.3.2017, παρ. 86, 92 και 93.

⁴ *Idem*, παρ. 93.

⁵ ΕΔΔΑ, *Chowdury και λοιποί κατά Ελλάδας* [αριθ. προσφυγής: 21884/2015], 30.3.2017, παρ. 103 επ. Βλ. σχετικά μεταξύ άλλων Η. Κουβαράς, «Σχόλιο στην απόφαση του ΕΔΔΑ *Chowdury και λοιποί κατά Ελλάδας* (υπόθεση Μανωλάδα): η καταδίκη ενός ολόκληρου συστήματος καταναγκασμού και εκμετάλλευσης», *Τριμηνιαία Επιθεώρηση Ατομικών και Κοινωνικών Δικαιωμάτων τα Δικαιώματα του Ανθρώπου*, Εκδ. Σάκκουλα, 2018, υπό δημοσίευση.

⁶ Βλ. σχετικά CoE, Department for the Execution of Judgments of the European Court of Human Rights, Glossary, διαθέσιμο σε: <https://www.coe.int/uk/web/execution/glossary#%2215005454%22:91>.

υποχρέωση, δε, σύνταξης Σχεδίου ή Έκθεσης Δράσης (*Action Plan* ή *Action Report*) από την πλευρά της Κυβέρνησης συνδέεται άρρηκτα με αυτήν την κατηγοριοποίηση της υπόθεσης.

Ωστόσο, η ΕΕΔΑ κρίνει σκόπιμο να επισημάνει ότι την «υπόθεση της Μανωλάδας» έχουν ακολουθήσει και περαιτέρω περιστατικά εργασιακής εκμετάλλευσης – και μάλιστα με ιδιαίτερα καταχρηστικούς όρους εργασίας – εργαζόμενων, κυρίως αλλοδαπών εργατών γης. Δυστυχώς το γεγονός αυτό δεν αποτυπώνεται στην επίσημη Έκθεση δράσης των ελληνικών Αρχών σχετικά με τη συμμόρφωση με την απόφαση *Chowdury και λοιποί κ. Ελλάδας*, που κατατέθηκε προς συζήτηση κατά την 1324^η Συνάντηση της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης (Σεπτέμβριος 2018), όπου αναφέρεται ότι το περιστατικό της Μανωλάδας δεν ήταν παρά ένα «μεμονωμένο περιστατικό» (*un cas isolé*), το οποίο έχει επαρκώς αντιμετωπιστεί από την ελληνική Πολιτεία και δεν χρήζει περαιτέρω εποπτείας από την Επιτροπή Υπουργών⁷.

Για το λόγο αυτό, μεταξύ άλλων και σε αναγνώριση του ρόλου της ως θεσμού-γέφυρα (*bridge builder*) μεταξύ του Κράτους και της Κοινωνίας των πολιτών που της αναγνωρίζει ο νομοθέτης, η ΕΕΔΑ διοργάνωσε ακρόαση προσώπων και φορέων με θέμα την ουσιαστική συμμόρφωση της ελληνικής Πολιτείας με την απόφαση του ΕΔΔΑ στην υπόθεση της «Μανωλάδας». Κατά την ακρόαση αυτή, η οποία πραγματοποιήθηκε στα γραφεία της ΕΕΔΑ, στις 23 Νοεμβρίου 2017, δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στο ζήτημα της καταπολέμησης της εμπορίας ανθρώπων για σκοπούς εργασιακής εκμετάλλευσης και της αναγκαστικής εργασίας, καθώς επίσης και στην αποδεδειγμένη ανάγκη διαμόρφωσης συγκεκριμένου στρατηγικού πλάνου από την ελληνική Πολιτεία για την αντιμετώπιση αντίστοιχων φαινομένων, τόσο σε επίπεδο πρόληψης όσο και σε επίπεδο καταστολής.

Εστιάζοντας, συνεπώς, στον εμβληματικό χαρακτήρα της απόφασης του ΕΔΔΑ *Chowdury και λοιποί κατά Ελλάδας*, καθώς πρόκειται για την πρώτη απόφαση στην οποία το Δικαστήριο του Στρασβούργου εξετάσει την περίπτωση της εμπορίας ανθρώπων για σκοπούς εργασιακής εκμετάλλευσης στον αγροτικό τομέα, και επανερχόμενη ουσιαστικά σε παλαιότερες και πάγια – δυστυχώς – επαναλαμβανόμενες Συστάσεις της, η ΕΕΔΑ επιχειρεί σε ένα πρώτο επίπεδο μια πιο εστιασμένη προσέγγιση του φαινομένου της εμπορίας ανθρώπων για σκοπούς εργασιακής εκμετάλλευσης, αναδεικνύοντας την ιδιαίτερη σύνδεση μεταξύ εμπορίας ανθρώπων και αναγκαστικής εργασίας και καταγράφοντας το υφιστάμενο κανονιστικό και θεσμικό πλαίσιο για την καταπολέμησή του. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, η ΕΕΔΑ προβαίνει στην αξιολόγηση της εφαρμογής του κανονιστικού και θεσμικού πλαισίου στην πράξη, με ιδιαίτερη έμφαση σε θέματα πρόληψης της εμπορίας ανθρώπων και της αναγκαστικής εργασίας, προώθησης και προστασίας των δικαιωμάτων των θυμάτων, καθώς επίσης και αποτελεσματικής διερεύνησης και δίωξης των εγκλημάτων εμπορίας ανθρώπων και των περιπτώσεων σοβαρής εργασιακής εκμετάλλευσης. Μέσω της προσέγγισης αυτής, η ΕΕΔΑ αναδεικνύει την ιδιαίτερη σχέση που παρατηρείται μεταξύ

---

⁷ CoE, Comité des Ministres, *Communication de la Grèce concernant l'affaire Chowdury et autres c. Grèce (Requête n° 21884/15)*, DH-DD(2018)607, 13.6.2018, σελ. 12, διαθέσιμο σε: [http://hudoc.exec.coe.int/ENG?i=DH-DD\(2018\)607F](http://hudoc.exec.coe.int/ENG?i=DH-DD(2018)607F).

του φαινομένου της εμπορίας ανθρώπων για σκοπούς εργασιακής εκμετάλλευσης και της αδήλωτης εργασίας στην Ελλάδα και καταγράφει με μεγάλη ανησυχία τη διασύνδεση της εργασιακής εκμετάλλευσης στον αγροτικό τομέα με την εκδήλωση – πολλές φορές μάλιστα ακραίας – ρατσιστικής συμπεριφοράς. Τέλος, σε συνέχεια των πιο πάνω παρατηρήσεων και λαμβανομένης υπόψη της επείγουσας ανάγκης για άμεση αποτελεσματική αντιμετώπιση τόσο του φαινομένου της εμπορίας ανθρώπων για σκοπούς εργασιακής εκμετάλλευσης, όσο και της σοβαρής εργασιακής εκμετάλλευσης γενικότερα, η ΕΕΔΑ καταλήγει στη διατύπωση συγκεκριμένων συστάσεων και προτάσεων για τη λήψη των κατάλληλων μέτρων για την αποτελεσματική καταπολέμηση του φαινομένου της εμπορίας ανθρώπων ή/και της αναγκαστικής εργασίας, και κατ' επέκταση την ουσιαστική συμμόρφωση με την απόφαση του ΕΕΔΑ στην υπόθεση *Chowdury και λοιποί κατά Ελλάδας* (υπόθεση «Μανωλάδας»).

Οι Συστάσεις αυτές ακολουθούν τους ίδιους θεματικούς άξονες που υιοθετήθηκαν στην Έκθεση της ΕΕΔΑ κατά την ανάπτυξη της αποτίμησης της εφαρμογής του κανονιστικού και θεσμικού πλαισίου που διέπει τα ζητήματα αυτά, και πιο συγκεκριμένα, το τριπλό φάσμα των θετικών υποχρεώσεων του Κράτους, όπως αυτές απορρέουν από τη Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη Δράση κατά της Εμπορίας Ανθρώπων: την πρόληψη της εμπορίας ανθρώπων ή/και της αναγκαστικής εργασίας (Α), την προώθηση και προστασία των δικαιωμάτων των θυμάτων εμπορίας ανθρώπων ή/και αναγκαστικής εργασίας (Β) και την αποτελεσματική διερεύνηση και δίωξη των εγκλημάτων εμπορίας ανθρώπων ή/και αναγκαστικής εργασίας (Γ).

Α. Πρόληψη της εμπορίας ανθρώπων για σκοπούς εργασιακής εκμετάλλευσης ή/και της αναγκαστικής εργασίας

Σε ό,τι αφορά ευκατὰ στην εξάλειψη, αλλά έως τότε στην αποτελεσματική αντιμετώπιση, με την έννοια της πρόληψης και της καταστολής, των φαινομένων της εμπορίας ανθρώπων για σκοπούς εργασιακής εκμετάλλευσης και της αναγκαστικής εργασίας (εργασία σε ιδιαίτερα καταχρηστικές συνθήκες), η ΕΕΔΑ συστήνει στις αρμόδιες κρατικές Αρχές:

Να αναλάβουν πρωτοβουλίες **ενίσχυσης του ισχύοντος κανονιστικού πλαισίου και κάλυψης των κενών, όπου αυτά διαπιστώνεται ότι υπάρχουν**. Πιο συγκεκριμένα, προτείνεται:

- η κύρωση της **Διεθνούς Σύμβασης για την Προστασία των Δικαιωμάτων Όλων των Μεταναστών Εργαζόμενων και των Μελών των Οικογενειών τους**, η οποία υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ το 1990, επιβεβαιώνοντας έτσι ότι το Κράτος έχει αναλάβει τη δέσμευση να σέβεται, να προστατεύει και να προωθεί όλα τα δικαιώματα του ανθρώπου ανεξαιρέτως, χωρίς διακρίσεις.
- η κύρωση του **Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση αριθ. 29 της ΔΟΕ (P029) για την κατάργηση της αναγκαστικής εργασίας**, με στόχο, μεταξύ άλλων, την προώθηση συγκεκριμένων μέτρων, όπως η εκπαίδευση και ενημέρωση της κοινής γνώμης, ιδίως των πιο ευάλωτων κοινωνικών ομάδων ή η εκπαίδευση και ενημέρωση των εργοδοτών κ.ά..

- η κύρωση της Διεθνούς Σύμβασης Εργασίας αριθ. 129 για την Επιθεώρηση Εργασίας στον Αγροτικό Τομέα, δεδομένης της σοβαρότατης επίπτωσης που έχει η μη σαφής και προσδιορισμένη αρμοδιότητα ελέγχου από το ΣΕΠΕ, με βάση το ισχύον πλαίσιο που διέπει τη λειτουργία του και την προσαρμογή του νομικού πλαισίου σχετικά με τις επιθεωρήσεις στη γεωργία, προκειμένου αυτό να είναι συμβατό με τη Σύμβαση της ΔΟΕ. Θεωρείται, δε, κρίσιμο η πράξη κύρωσης της Σύμβασης να συνοδεύεται από την ταυτόχρονη λήψη των κατάλληλων μέτρων εφαρμογής και την έκδοση των απαιτούμενων νομοθετικών και κανονιστικών πράξεων, με σαφείς οδηγίες και πρωτόκολλα ελέγχου της εργασίας στον αγροτικό τομέα, αποσαφήνιση της σύμπραξης και των μικτών κλιμακίων ελέγχου με άλλες (συν)αρμόδιες ελεγκτικές υπηρεσίες (πχ ΕΦΚΑ, Αστυνομία, υπηρεσίες του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης), προκειμένου να διασφαλιστεί η αποτελεσματική εφαρμογή της Σύμβασης και να μη μείνει κενό γράμμα.
- η συνεκτική αποτύπωση και ενσωμάτωση στο νομοθετικό και θεσμικό πλαίσιο των σχετικών με την εμπορία ανθρώπων για λόγους εργασιακής εκμετάλλευσης και την αναγκαστική εργασία ορισμών, κατά το πρότυπο των διεθνούς και περιφερειακού δικαίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου.
- η ένταξη στο θεσμικό πλαίσιο, όπου κρίνεται αναγκαίο, των δεικτών (*indicators*) που ορίζουν τα φαινόμενα, προσδιορίζουν και διευκολύνουν το ελεγκτικό έργο σε όλους τους τομείς παροχής εργασίας, με έμφαση στους τομείς που παρατηρείται υψηλή παραβατικότητα και εγκληματικότητα, όπως στον αγροτικό τομέα.
- η νομοθετική αναγνώριση των δύο επιβαρυντικών λόγων για αύξηση των ποινών που επιβάλλει το ΣΕΠΕ από το Ν 4052/2012 (εμπορία και ιδιαίτερα καταχρηστικοί όροι) ως αυτοτελών λόγων οριζόντιας εφαρμογής σε κάθε περίπτωση ελέγχου των όρων παροχής της εργασίας, και όχι μόνο στην περίπτωση της απασχόλησης παράνομα διαμενόντων αλλοδαπών.
- η αξιολόγηση από την Πολιτεία της αποτελεσματικότητας της θεσμοθέτησης ελάχιστης σύνθεσης προσωπικού και ανάλογων αντικειμενικών κριτηρίων ελέγχου, ανάλογα με τον κλάδο δραστηριότητας, κατά το πρότυπο των οικοδομικών εργασιών και σχετικού τεκμηρίου ελέγχου των εργοδοτών, λόγω της παραβατικότητας και εγκληματικότητας που παρατηρείται στις περιπτώσεις εμπορίας και αναγκαστικής εργασίας. Η διαδικασία αυτή άλλωστε ανταποκρίνεται και στις προβλέψεις του άρθρου 46 του Ν 4387/2016 σχετικά με το «Αντικειμενικό σύστημα τεκμηρίου υπολογισμού εισφορών», όπου προβλέπεται η έκδοση Προεδρικού Διατάγματος. Χαρακτηριστικά, δε, αναφέρεται στην παράγραφο 3 του ως άνω άρθρου ότι «[τ]ο αντικειμενικό σύστημα τεκμηρίου υπολογισμού ρυθμίζεται με βάση πρόσφορα κριτήρια υπολογισμού της ελάχιστης εργατικής απασχόλησης όπως είναι ιδίως το είδος της επιχείρησης, το μέγεθος της εγκατάστασης, το ωράριο λειτουργίας, η τυχόν εποχιακή φύση της λειτουργίας της επιχείρησης, ο κύκλος εργασιών, οι αναγκαίες για την εκτέλεση των εργασιών ειδικότητες, η γεωγραφική θέση της επιχείρησης, η

τυχόν εισφορά προσωπικής απασχόλησης από τον εργοδότη ή μέλη της οικογένειάς του ή τους εταίρους εργοδοτικής επιχείρησης». Προς την κατεύθυνση αυτή μπορεί να συμβάλει η κατάλληλη αξιοποίηση του κανονιστικού πλαισίου που διέπει την ετήσια απασχόληση στην αγροτική εκμετάλλευση για τη μέτρηση του χρόνου εργασίας κατά τη διάρκεια ενός ημερολογιακού έτους, ανάλογα με το είδος της καλλιέργειας⁸.

- η ρητή συμπερίληψη στο νόμο (άρθρα 323Α και 351 ΠΚ) της «δουλείας» μεταξύ των μορφών εκμετάλλευσης που στοιχειοθετούν την εμπορία ανθρώπων⁹,
- η προσαρμογή των διατάξεων του νόμου (άρθρα 323Α, παρ. 4 και 351, παρ. 4 ΠΚ) για την ποινικοποίηση της εμπορίας παιδιών, ώστε αυτές να αντικατοπτρίζουν πλήρως τις διατάξεις του άρθρου 4 (γ) της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη δράση κατά της διακίνησης και εμπορίας ανθρώπων.
- η ρητή αναφορά στο νόμο (άρθρα 323Α και 351 ΠΚ) ότι η συναίνεση ενός θύματος εμπορίας ανθρώπων στην εκμετάλλευσή του είναι αδιάφορη, όποιο κι αν είναι το μέσο (χρήση βίας, απειλής ή άλλου εξαναγκαστικού μέσου ή επιβολή ή κατάχρηση εξουσίας) που χρησιμοποιείται από το δράστη προκειμένου να επιτύχει το σκοπό του¹⁰.
- η νομοθετική πρόβλεψη της τήρησης ενός ενιαίου και συνεκτικού συστήματος συλλογής στατιστικών στοιχείων και συναφών δεδομένων για το φαινόμενο της εμπορίας ανθρώπων και της αναγκαστικής εργασίας στην Ελλάδα.

Να διασφαλίσουν την ύπαρξη ενός ολοκληρωμένου και αποτελεσματικού συστήματος επιθεωρήσεων των όρων και συνθηκών εργασίας, επιδεικνύοντας τη δέουσα προσοχή στους παράγοντες που αυξάνουν τον κίνδυνο εργασιακής εκμετάλλευσης. Προς το σκοπό αυτό, είναι αναγκαίο να μεριμνήσουν για:

- την επαρκή στελέχωση του ΣΕΠΕ με προσωπικό που διαθέτει κατάλληλη εκπαίδευση για τη διεξαγωγή στοχευμένων και αποτελεσματικών επιθεωρήσεων, ώστε να κατανοεί και να αξιολογεί τους παράγοντες που αυξάνουν τον κίνδυνο σοβαρής εργασιακής εκμετάλλευσης στην πράξη¹¹. Σημαντική, προς την κατεύθυνση αυτή, θα είναι η συμβολή της απόφασης του ΕΔΔΑ σχετικά με τα κριτήρια των «ιδιαιτέρα καταχρηστικών όρων εργασίας», καθώς επίσης και η αξιοποίηση του καταλόγου των δεικτών σχετικά με το

⁸ Βλ. ενδεικτικά ΥΑ αριθ. 1415/80082 (ΦΕΚ 2386/Β/3.8.2016): «Τροποποίηση της αριθ. 169653/3.6.2011 απόφασης του Υπουργού Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων «Προσδιορισμός της ετήσιας απασχόλησης στην αγροτική εκμετάλλευση» (ΦΕΚ 1181/Β/9.6.2011).

⁹ CoE, GRETA, *Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Greece*, First evaluation round, Adopted on 7 July 2017, Published on 18 October 2017, GRETA(2017)27, παρ. 53.

¹⁰ *Idem*, παρ. 54.

¹¹ Βλ. σχετικά FRA, *Severe labour exploitation: workers moving within or into the European Union - States' obligations and victims' rights*, June 2015, σελ. 117-18, CoE, ECRI, *Report on Greece (fifth monitoring cycle)*, Adopted on 10 December 2014, Published on 24 February 2015, CRI(2015)1, παρ. 92-93 και ILO, *Tripartite Meeting of Experts on Forced Labour and Trafficking for Labour Exploitation, Conclusions adopted by the Meeting*, TMELE/2013/6, Geneva, 11-15 Φεβρουαρίου 2013, παρ. 15.

εργασιακό *trafficking* του Γραφείου των Ηνωμένων Εθνών για τα Ναρκωτικά και την Εγκληματικότητα (UNODC). Η παρούσα σύσταση της ΕΕΔΑ αφορά και στις ελεγκτικές υπηρεσίες του ΕΦΚΑ.

- τη διασφάλιση της **συνεργασίας του ΣΕΠΕ με την Αστυνομία**, όπου αυτό είναι αναγκαίο – στο βαθμό που σύμφωνα με έρευνες είναι αποδεδειγμένη η σημασία της συνεργασίας τους για την ενίσχυση της αποτελεσματικότητας της παρακολούθησης και των ελέγχων – σε συνδυασμό με συγκεκριμένη οριοθέτηση των αρμοδιοτήτων τόσο του ΣΕΠΕ, όσο και της Αστυνομίας. Όπως άλλωστε επισημαίνεται και από τη ΔΟΕ, ο συντονισμός της δράσης της Επιθεώρησης Εργασίας με τις αστυνομικές, εισαγγελικές και δικαστικές Αρχές της Χώρας είναι κρίσιμης σημασίας για την αποτελεσματικότητα των ελέγχων¹². Η παρούσα σύσταση της ΕΕΔΑ αφορά και στις ελεγκτικές υπηρεσίες του ΕΦΚΑ.
- την **ακριβή οριοθέτηση των αρμοδιοτήτων του ΣΕΠΕ**, ώστε να μην υπάρχει καμία αμφιβολία σχετικά με την κατανομή τους ικανή να καταλήξει σε πλήρη απαλλαγή ορισμένων χώρων εργασίας από επιθεωρήσεις, ιδίως των αγροτικών χώρων. Η παρούσα σύσταση της ΕΕΔΑ αφορά όλες τις (συν)αρμόδιες ελεγκτικές υπηρεσίες του ΕΦΚΑ, της Αστυνομίας, του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης (για τον αγροτικό τομέα) και του Υπουργείου Μεταναστευτικής Πολιτικής (για τα ζητήματα αλλοδαπών).

Με βάση τις πιο πάνω διαπιστώσεις, η ΕΕΔΑ επαναλαμβάνει ότι θεωρεί **απαραίτητη τη συμμόρφωση της Πολιτείας με τις σχετικές συστάσεις του Συνηγόρου του Πολίτη**¹³, τονίζοντας ωστόσο ότι είναι κρίσιμη και η επέκταση της συντονισμένης και αποτελεσματικής παρέμβασης της Πολιτείας για τις συνθήκες εργασίας των εργαζόμενων, ημεδαπών και αλλοδαπών, στο σύνολο του αγροτικού τομέα, και όχι μόνο στους εργάτες γης.

Να **διατηρούν ένα ενιαίο και συνεκτικό σύστημα συλλογής στατιστικών στοιχείων και συναφών δεδομένων για το φαινόμενο της εμπορίας ανθρώπων και της αναγκαστικής εργασίας στην Ελλάδα**, στο οποίο θα συγκεντρώνονται και διατηρούνται αξιόπιστα συνολικά στατιστικά στοιχεία σχετικά με τα μέτρα προστασίας και προώθησης των δικαιωμάτων των θυμάτων εμπορίας ανθρώπων ή/και αναγκαστικής εργασίας, καθώς επίσης και σχετικά με τη διερεύνηση και τη δίωξη σχετικών υποθέσεων, τα οποία να αφορούν τόσο τις τάσεις στην εμπορία και την αναγκαστική εργασία, όσο και τις επιδόσεις των κυριότερων φορέων που εμπλέκονται στην καταπολέμηση των δύο φαινομένων¹⁴. Στο πλαίσιο αυτό πρέπει να αξιολογηθούν άμεσα οι αδυναμίες του ισχύοντος πλαισίου εργασίας και κοινωνικής ασφάλισης που καθιστούν αόρατη την εργασία που αποδεδειγμένα παρέχεται υπό συνθήκες εξάρτησης, όπως πχ η εργασία στον αγροτικό τομέα και τα ζητήματα που προκύπτουν από τη χρήση του εργοσήμου. Οι πληροφορίες αυτές θα

¹² Βλ. σχετικά και τις Συστάσεις της ΔΟΕ, ILO, Tripartite Meeting of Experts on Forced Labour and Trafficking for Labour Exploitation, *Conclusions adopted by the Meeting, op.cit.*, παρ. 7 και 16.

¹³ ΣτΠ, *Άμεση, συντονισμένη και αποτελεσματική παρέμβαση της Πολιτείας για τις συνθήκες εργασίας στις καλλιέργειες φράουλας στη Νέα Μανωλάδα ζητά ο Συνήγορος του Πολίτη*, Δελτίου Τύπου, 18.4.2013.

¹⁴ Βλ. ILO, Tripartite Meeting of Experts on Forced Labour and Trafficking for Labour Exploitation, *Conclusions adopted by the Meeting, op.cit.*, παρ. 9.

πρέπει να συλλέγονται και να διατηρούνται με το δέοντα σεβασμό στα προσωπικά δεδομένα των προσώπων στα οποία αναφέρονται, θύματα και δράστες¹⁵.

Να προωθήσουν στοχευμένα μέτρα κοινωνικής και οικονομικής ενδυνάμωσης των ιδιαίτερα ευάλωτων στην εργασιακή εκμετάλλευση κοινωνικών ομάδων, συμπεριλαμβανομένων των παράτυπα διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών, των αιτούντων άσυλο και προσφύγων, των ασυνόδευτων παιδιών και των γυναικών¹⁶.

Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά στους **όρους εργασίας των εργαζόμενων μεταναστών**, η ΕΕΔΑ παραπέμπει στις συστάσεις που έχει διατυπώσει ήδη από το 2008 ο Συνήγορος του Πολίτη¹⁷. Πιο συγκεκριμένα, η ΕΕΔΑ καλεί τις αρμόδιες κρατικές Αρχές να λάβουν τα κατάλληλα μέτρα ώστε:

- **ο έλεγχος νομιμότητας των σχέσεων εργασίας** να μην εξαντλείται στον έλεγχο νομιμότητας διαμονής των εργαζόμενων μεταναστών, αλλά να περιλαμβάνει και τους εργοδότες που απασχολούν παράνομα αλλοδαπό εργατικό δυναμικό,
- **οι όροι εργασίας των εργαζόμενων μεταναστών να πληρούν τις προϋποθέσεις που θέτει το οικείο νομοθετικό πλαίσιο**. Σε αντίθετη περίπτωση, οι αρμόδιοι ελεγκτικοί μηχανισμοί υποχρεούνται να επιβάλουν τις προβλεπόμενες κυρώσεις εις βάρος των εργοδοτών,
- **οι εργαζόμενοι μετανάστες – συμπεριλαμβανομένων και όσων δεν διαθέτουν έγγραφα νόμιμης εισόδου και διαμονής στη Χώρα – να υπάγονται στον κατάλληλο ασφαλιστικό φορέα και να έχουν πρόσβαση σε ιατροφαρμακευτική κάλυψη και**
- **οι εργαζόμενοι μετανάστες να ενημερώνονται για τα δικαιώματά τους**, προκειμένου να αποφευχθούν φαινόμενα απώλειας των δεδουλευμένων και της ασφάλισής τους για τις ημέρες εργασίας τους.

Να ενισχύσουν τις προσπάθειες ανίχνευσης των περιπτώσεων εμπορίας ανθρώπων στο πλαίσιο συνοριακών ελέγχων, μεταξύ άλλων και μέσω της κατάρτισης και κατάλληλης εκπαίδευσης των συνοριοφυλάκων στην αναγνώριση των θυμάτων της εμπορίας ανθρώπων¹⁸.

Να αναλάβουν πρωτοβουλίες στοχευμένης ευαισθητοποίησης και κατάρτισης των εργαζόμενων σε φορείς και υπηρεσίες που έρχονται αντιμέτωποι με υποθέσεις εργασιακής εκμετάλλευσης, ώστε να έχουν γνώση των ποικίλων μορφών σοβαρής εργασιακής εκμετάλλευσης

¹⁵ CoE, Committee of the Parties to the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings, Recommendation CP(2018)3 on the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Greece, adopted at the 22nd meeting of the Committee of the Parties, on 9 February 2018, Addendum: List of GRETA's proposals concerning the implementation of the Convention by Greece, παρ. 9.

¹⁶ *Idem*, παρ. 14.

¹⁷ ΣτΠ, Παρέμβαση του Συνηγόρου του Πολίτη στο θέμα των αλλοδαπών εργατών στις αγροτικές καλλιέργειες της Ηλείας (Νέα Μανωλάδα), 22.4.2008, σελ. 3, διαθέσιμο σε: <https://www.synigoros.gr/resources/eggrafo--2.pdf>.

¹⁸ CoE, *List of GRETA's proposals concerning the implementation of the Convention by Greece*, *op.cit.*, παρ. 16 και OSCE, *From Reception to Recognition: Identifying and Protecting Human Trafficking Victims in Mixed Migration Flows. A Focus on First Identification and Reception Facilities for Refugees and Migrants in the OSCE Region*, Office of the Special Representative and Co-ordinator for Combating Trafficking in Human Beings, 2017, σελ. 46.

και των βαθύτερων αιτιών τους και να διαθέτουν την εκπαίδευση που θα τους επιτρέψει να αντιδράσουν δεόντως. Οι επιθεωρητές εργασίας, οι αστυνομικοί, οι δικαστές και οι εισαγγελείς, οι κοινωνικοί λειτουργοί και άλλοι εργαζόμενοι σε κέντρα υποδοχής αιτούντων άσυλο και μεταναστών, οι δικηγόροι και οι επαγγελματίες υγείας πρέπει να ενημερωθούν και να εκπαιδευτούν ώστε να μπορούν να ανιχνεύσουν τους δείκτες εργασιακού *trafficking* και τις άλλες μορφές εργασιακής εκμετάλλευσης, προκειμένου να δίνουν προτεραιότητα στα δικαιώματα των θυμάτων σοβαρής εργασιακής εκμετάλλευσης και όχι σε ζητήματα διαχείρισης της μετανάστευσης¹⁹.

Λαμβανομένης υπόψη της ευρύτερης πρόσβασης που έχουν οι φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης σε ευάλωτες ομάδες-στόχους για τα κυκλώματα εκμετάλλευσης, να **αξιοποιήσουν τη συνεργασία και τη συνέργεια με τις τοπικές κοινωνίες και τους Δήμους, συντονίζοντας δράσεις πρόληψης του φαινομένου**, ενημέρωσης, ευαισθητοποίησης και αφύπνισης των πολιτών πανελλαδικά, με στόχο την πραγματική αποτύπωση του φαινομένου της εμπορίας ανθρώπων και της αναγκαστικής εργασίας και την ανάλογη αντιμετώπισή του. Η συμβολή της τοπικής αυτοδιοίκησης, βέβαια, κρίνεται εξίσου σημαντική και στο μεταγενέστερο στάδιο της επανένταξης των θυμάτων στην κοινότητα.

Να αναλάβουν πρωτοβουλίες **ευαισθητοποίησης της κοινής γνώμης** στο υπαρκτό θέμα της σοβαρής εργασιακής εκμετάλλευσης των μεταναστών εργαζόμενων και να εντείνουν τις προσπάθειες για την **καλλιέργεια κλίματος μηδενικής ανοχής στην εργασιακή εκμετάλλευση**²⁰. Σε αυτό αναμένεται να συμβάλει σημαντικά η προσπάθεια των αρμόδιων κρατικών Αρχών να διορθώσουν τις αστοχίες και ελλείψεις των επίσημων θεσμών, ώστε να **μειωθεί το χάσμα μεταξύ της ηθικής του Κράτους και της ηθικής των πολιτών σε ό,τι αφορά στην αδήλωτη εργασία**, με συγκεκριμένα εργαλεία, όπως για παράδειγμα με εκστρατείες ευαισθητοποίησης της κοινής γνώμης. Η ΔΟΕ, μάλιστα, όπως προκύπτει από τις Συστάσεις της που υιοθετήθηκαν κατά την Τριμερή Συνάντηση των Εμπειρογνομόνων για την Αναγκαστική Εργασία και την Εμπορία για σκοπούς Εργασιακής Εκμετάλλευσης, τονίζει τη σημασία τακτικής ανάληψης δράσεων ευαισθητοποίησης της κοινής γνώμης, μέσω εκστρατειών ενημέρωσης, ενημερωτικών φυλλαδίων και σχολικών προγραμμάτων, **στοχεύοντας μεταξύ άλλων στις ίδιες τις πιο ευάλωτες στην αναγκαστική εργασία κοινωνικές ομάδες**²¹.

- Στο πλαίσιο αυτό μπορεί να ενταχθεί και η **λήψη μέτρων για την αποθάρρυνση της ζήτησης των υπηρεσιών των θυμάτων εμπορίας ανθρώπων για σκοπούς εργασιακής**

¹⁹ Βλ. έτσι CoE, *List of GRETA's proposals concerning the implementation of the Convention by Greece*, *op.cit.*, παρ. 8, FRA, *Severe labour exploitation: workers moving within or into the European Union - States' obligations and victims' rights*, *op.cit.*, σελ. 15, ILO, *Tripartite Meeting of Experts on Forced Labour and Trafficking for Labour Exploitation, Conclusions adopted by the Meeting*, *op.cit.*, παρ. 7 και OSCE, *From Reception to Recognition: Identifying and Protecting Human Trafficking Victims in Mixed Migration Flows. A Focus on First Identification and Reception Facilities for Refugees and Migrants in the OSCE Region*, *op.cit.*, σελ. 46.

²⁰ Βλ. έτσι CoE, *List of GRETA's proposals concerning the implementation of the Convention by Greece*, *op.cit.*, παρ. 12 και FRA, *Severe labour exploitation: workers moving within or into the European Union - States' obligations and victims' rights*, *op.cit.*, σελ. 15.

²¹ ILO, *Tripartite Meeting of Experts on Forced Labour and Trafficking for Labour Exploitation, Conclusions adopted by the Meeting*, *op.cit.*, παρ. 8.

εκμετάλλευσης ή/και αναγκαστικής εργασίας, ευαισθητοποιώντας ιδιαίτερα το ευρύ κοινό, σε συνεργασία με ΜΚΟ, συνδικαλιστικές ενώσεις και φορείς του ιδιωτικού τομέα, σχετικά με την ποινικοποίηση της εν γνώσει χρήσης των υπηρεσιών αυτών των ατόμων²²,

- καθώς επίσης και η λήψη συγκεκριμένων μέτρων προκειμένου να **ενθαρρύνονται οι επιχειρήσεις να εξαλείψουν από τις αλυσίδες εφοδιασμού τους (supply chains) την εμπορία ανθρώπων και την αναγκαστική εργασία.**

- Επίσης πρέπει να ενταθούν οι προσπάθειες για **αποτελεσματική συνεργασία δημόσιων και ιδιωτικών φορέων**, η οποία να βασίζεται σε σύμπνοια για τα προβλήματα που προκαλεί η εργασιακή εκμετάλλευση, τα θεμελιώδη δικαιώματα που διακυβεύονται και τις παρεμβάσεις που απαιτούνται, με μοναδικό ζητούμενο πάντα την αποτελεσματική εφαρμογή της πολιτικής κατά της εμπορίας ανθρώπων και της αναγκαστικής εργασίας²³.

B. Προώθηση και προστασία των δικαιωμάτων των θυμάτων εμπορίας ανθρώπων για σκοπούς εργασιακής εκμετάλλευσης ή/και αναγκαστικής εργασίας

Αναφορικά με την αποτελεσματικότερη προώθηση και προστασία των δικαιωμάτων των θυμάτων εμπορίας ανθρώπων για σκοπούς εργασιακής εκμετάλλευσης ή/και αναγκαστικής εργασίας, η ΕΕΔΑ συστήνει στις αρμόδιες κρατικές Αρχές:

Να αναλάβουν πρωτοβουλίες **βελτίωσης του συστήματος αναγνώρισης των θυμάτων εμπορίας ανθρώπων ή/και αναγκαστικής εργασίας**, ακολουθώντας μεταξύ άλλων και τις πολύ στοχευμένες συστάσεις των εμπειρογνομόνων του Συμβουλίου της Ευρώπης και της ΔΟΕ σχετικά με την αναγνώριση των θυμάτων²⁴, σύμφωνα τις οποίες οι ελληνικές Αρχές οφείλουν, μεταξύ άλλων:

- να διασφαλίσουν ότι η **αναγνώριση των θυμάτων δεν εξαρτάται από τη δήλωση του θύματος και τη συνεργασία του κατά την έρευνα ή τις ποινικές διαδικασίες,**
- να **επιταχύνουν τη διαδικασία αναγνώρισης των θυμάτων,**
- να **εξασφαλίσουν την επαρκή χρηματοδότηση του Εθνικού Μηχανισμού Αναφοράς και Παραπομπής Θυμάτων και πιθανών Θυμάτων Εμπορίας Ανθρώπων (EMA),** προκειμένου να δημιουργηθούν δίκτυα αναγνώρισης θυμάτων και να παρέχουν σχετική κατάρτιση και εκπαίδευση σε επαγγελματίες που ασχολούνται με τα θύματα εμπορίας,
- να **υιοθετήσουν μια προσέγγιση πρόληψης (proactive) για την αναγνώριση θυμάτων εμπορίας για σκοπούς εργασιακής εκμετάλλευσης ή/και αναγκαστικής εργασίας,** με την

²² CoE, *List of GRETA's proposals concerning the implementation of the Convention by Greece, op.cit.*, παρ. 13.

²³ *Idem*, παρ. 7 και OSCE, *From Reception to Recognition: Identifying and Protecting Human Trafficking Victims in Mixed Migration Flows. A Focus on First Identification and Reception Facilities for Refugees and Migrants in the OSCE Region, op.cit.*, σελ. 46.

²⁴ CoE, *List of GRETA's proposals concerning the implementation of the Convention by Greece, op.cit.*, παρ. 17 και ILO, Tripartite Meeting of Experts on Forced Labour and Trafficking for Labour Exploitation, *Conclusions adopted by the Meeting, op.cit.*, παρ. 11.

ενθάρρυνση τακτικών και συντονισμένων επιθεωρήσεων σε τομείς που κυρίως εντοπίζονται τα θύματα,

- να δώσουν ιδιαίτερη προσοχή στην αναγνώριση θυμάτων μεταξύ των μεταναστών και των αιτούντων άσυλο στα κέντρα πρώτης υποδοχής, καθώς επίσης και των παράτυπα διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών που κρατούνται, παρέχοντας ταυτόχρονα την κατάλληλη κατάρτιση στο προσωπικό που έρχεται σε επαφή μαζί τους.

Να εξασφαλίσουν τη λειτουργία κατάλληλων και εξειδικευμένων καταφυγίων για άνδρες θύματα εμπορίας ανθρώπων²⁵.

Να διασφαλίσουν ότι σε όλα τα θύματα εμπορίας ανθρώπων ή/και αναγκαστικής εργασίας που είναι υπήκοοι τρίτων χωρών ή ευρωπαίοι πολίτες χορηγείται επαρκής προθεσμία περίσκεψης, για την οποία ενημερώνονται συστηματικά. Για τη δυνατότητα πραγματικής χρήσης της δυνατότητας αυτής είναι πολύ σημαντικό να είναι ενήμεροι οι αστυνομικοί και κάθε άλλος επαγγελματίας που έρχεται σε επαφή με τα πρόσωπα αυτά²⁶.

Να αναλάβουν πρωτοβουλίες για να διασφαλίσουν ότι όλα τα θύματα εμπορίας ανθρώπων ή/και αναγκαστικής εργασίας θα μπορούν να ασκήσουν στην πράξη το δικαίωμα που τους αναγνωρίζει η ελληνική έννομη τάξη για **χορήγηση ανανεώσιμης άδειας διαμονής**²⁷. Πιο συγκεκριμένα, κρίνεται αποτελεσματική και αναγκαία η θέσπιση μέτρων για την ενθάρρυνση των θυμάτων εμπορίας ανθρώπων για σκοπούς εργασιακής εκμετάλλευσης ή άλλων μορφών σοβαρής εργασιακής εκμετάλλευσης να προβαίνουν σε καταγγελία χωρίς τον κίνδυνο απέλασης, με τη δυνατότητα χορήγησης άδειας διαμονής, βάσει σαφών νομικών όρων²⁸.

- Στο πλαίσιο αυτό και λαμβανομένης υπόψη της έντονης σύνδεσης που παρατηρείται μεταξύ του φαινομένου της εμπορίας ανθρώπων και του μεταναστευτικού ζητήματος, σκόπιμο είναι να ληφθούν τα κατάλληλα μέτρα για τη **δημιουργία και διατήρηση ενός διαρκούς μηχανισμού πρόσβασης σε καθεστώς νόμιμης διαμονής για όλους τους αλλοδαπούς που ζουν και εργάζονται στην Ελλάδα.**

Να υιοθετήσουν μέτρα για τη διευκόλυνση και τη διασφάλιση της πρόσβασης των θυμάτων εμπορίας ή/και αναγκαστικής εργασίας στη διαδικασία χορήγησης αποζημίωσης από τους δράστες, ακολουθώντας ειδικότερα τις συστάσεις των εμπειρογνομόνων του Συμβουλίου της Ευρώπης και της ΔΟΕ²⁹, σύμφωνα με τις οποίες οι ελληνικές Αρχές οφείλουν, μεταξύ άλλων:

²⁵ CoE, *List of GRETA's proposals concerning the implementation of the Convention by Greece, op.cit.*, παρ. 19.

²⁶ *Idem*, παρ. 21.

²⁷ *Idem*, παρ. 22.

²⁸ Βλ. έτσι και FRA, *Severe labour exploitation: workers moving within or into the European Union - States' obligations and victims' rights, op.cit.*, σελ. 20.

²⁹ CoE, *List of GRETA's proposals concerning the implementation of the Convention by Greece, op.cit.*, παρ. 23 και ILO, Tripartite Meeting of Experts on Forced Labour and Trafficking for Labour Exploitation, *Conclusions adopted by the Meeting, op.cit.*, παρ. 14.

- να διασφαλίσουν ότι τα θύματα ενημερώνονται **συστηματικά σε γλώσσα που κατανοούν για το δικαίωμά τους να διεκδικήσουν αποζημίωση**, καθώς επίσης και για τις διαδικασίες που μπορούν να ακολουθήσουν,
- να βοηθήσουν τα θύματα στην αποτελεσματική άσκηση στην πράξη του δικαιώματός τους να ζητήσουν αποζημίωση, διασφαλίζοντας την πρόσβασή τους σε νομική συνδρομή, ενισχύοντας την ικανότητα των νομικών στην υποστήριξη θυμάτων και συμπεριλαμβάνοντας το θέμα της αποζημίωσης θυμάτων στα επιμορφωτικά σεμινάρια των αστυνομικών, ανακριτικών και δικαστικών Αρχών,
- να διασφαλίσουν ότι **το κρατικά χρηματοδοτούμενο σύστημα αποζημίωσης θα είναι πράγματι προσβάσιμο στα θύματα**, ανεξάρτητα από την ιθαγένεια ή το καθεστώς διαμονής τους,
- να χρησιμοποιούν τα περιουσιακά στοιχεία που έχουν κατασχεθεί από τους δράστες προκειμένου να αποζημιώσουν τα θύματα,
- να διευκολύνουν τα θύματα υπηκόους τρίτων χωρών που δεν βρίσκονται πια σε ελληνικό έδαφος να ζητήσουν αποζημίωση από τους δράστες.
- Στο πλαίσιο αυτό, αναγκαία κρίνεται η **ανάπτυξη ενός συστήματος καταγραφής των αιτημάτων αποζημίωσης και χορήγησης αποζημίωσης από τα θύματα**³⁰, προκειμένου να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά από τις αρμόδιες ελληνικές Αρχές η παντελής έλλειψη δεδομένων για τον αριθμό και το ποσό των αποζημιώσεων που χορηγήθηκαν σε θύματα εμπορίας ανθρώπων από τους αυτουργούς.
- Επιπλέον, αξίζει να γίνει μνεία, στο σημείο αυτό, στη σύσταση του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ να **διευρυνθεί το σύστημα χορήγησης αποζημίωσης στα θύματα, ώστε να καλύπτει και τα θύματα σοβαρής εργασιακής εκμετάλλευσης**. Πιο συγκεκριμένα, προτείνεται τα θεσμικά όργανα της ΕΕ να εξετάσουν το ενδεχόμενο τροποποίησης της Οδηγίας περί κυρώσεων κατά των εργοδοτών προκειμένου να συμπεριλάβουν διάταξη παρόμοια με αυτή του άρθρου 17 της Οδηγίας περί εμπορίας ανθρώπων, σύμφωνα με την οποία τα Κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι τα θύματα εμπορίας ανθρώπων έχουν πρόσβαση σε υφιστάμενα κρατικά προγράμματα αποζημίωσης θυμάτων³¹.

Να υιοθετήσουν μέτρα για την **αξιολόγηση του επαναπατριsmού των θυμάτων εμπορίας ανθρώπων ή/και αναγκαστικής εργασίας με σεβασμό στα δικαιώματα, την ασφάλεια και την αξιοπρέπείά τους**³². Προς το σκοπό αυτό, αναγκαία κρίνεται η **διασφάλιση της αρχής της μη επαναπροώθησης**, λαμβάνοντας ταυτόχρονα υπόψη τις κατευθυντήριες οδηγίες της Ύπατης

³⁰ CoE, *List of GRETA's proposals concerning the implementation of the Convention by Greece, op.cit.*, παρ. 24.

³¹ FRA, *Severe labour exploitation: workers moving within or into the European Union - States' obligations and victims' rights, op.cit.*, σελ. 22.

³² CoE, *List of GRETA's proposals concerning the implementation of the Convention by Greece, op.cit.*, παρ. 25.

Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες σχετικά με την εφαρμογή της Σύμβασης της Γενεύης για το καθεστώς των προσφύγων στα θύματα εμπορίας.

Λαμβανομένης υπόψη της εγγύτητας των φορέων της τοπικής αυτοδιοίκησης στους πολίτες, να αξιοποιήσουν τη συνεργασία και τη συνέργεια σε επίπεδο Δήμων και τοπικών κοινωνιών, αναπτύσσοντας δράσεις για τη στήριξη και την επανένταξη των θυμάτων εμπορίας ανθρώπων ή/και αναγκαστικής εργασίας.

Δεδομένου ότι οι διατάξεις για την προστασία των εργαζόμενων, όπως η πληρωμή των καθυστερούμενων μισθών, παραμελούνται συχνά, να ληφθούν τα κατάλληλα μέτρα ώστε οι διατάξεις αυτές να αποτελούν μέρος μιας συνολικής και συστηματικής προσέγγισης για την προστασία των θυμάτων, σύμφωνα και με τις σχετικές Συστάσεις της ΔΟΕ³³.

Τέλος, η ΕΕΔΑ θεωρεί αναγκαία και συστήνει τη διεύρυνση της παροχής στοχευμένων υποστηρικτικών υπηρεσιών που προβλέπονται για τα θύματα εμπορίας ανθρώπων και στα θύματα άλλων μορφών εργασιακής εκμετάλλευσης, μεταξύ των οποίων και η αναγκαστική εργασία. Για το σκοπό, προτείνει στις αρμόδιες ελληνικές Αρχές να ακολουθήσουν τις σχετικές συστάσεις του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ³⁴ και να:

- υιοθετήσουν μέτρα για τη σύσταση μηχανισμών παραπομπής σε υποστηρικτικές υπηρεσίες για τα θύματα κάθε μορφής σοβαρής εργασιακής εκμετάλλευσης,
- να μεριμνήσουν ώστε τα θύματα εργασιακής εκμετάλλευσης να μην αποκλείονται από τις υποστηρικτικές υπηρεσίες λόγω του παράτυπου καθεστώτος διαμονής τους.

Γ. Αποτελεσματική διερεύνηση και δίωξη των εγκλημάτων εμπορίας ανθρώπων για σκοπούς εργασιακής εκμετάλλευσης ή/και αναγκαστικής εργασίας

Αναφορικά με την αποτελεσματική διερεύνηση και δίωξη των εγκλημάτων εμπορίας ανθρώπων για σκοπούς εργασιακής εκμετάλλευσης ή/και αναγκαστικής εργασίας, η ΕΕΔΑ εκφράζει την ευχή η απόφαση αυτή ορόσημο του ΕΔΔΑ να αποτελέσει πολύτιμο οδηγό για τις αρμόδιες δικαστικές, εισαγγελικές και διοικητικές Αρχές της Χώρας³⁵ και συστήνει στις δημόσιες Αρχές:

Να αναλάβουν πρωτοβουλίες για τη διασφάλιση της συμμόρφωσής τους με την αρχή της μη-τιμώρησης θυμάτων εμπορίας ανθρώπων ή/και αναγκαστικής εργασίας για συμμετοχή τους σε παράνομες πράξεις, στο βαθμό που εξαναγκάστηκαν να συμμετάσχουν σε αυτές. Ειδικότερα, μεταξύ των μέτρων αυτών προτείνονται:

³³ ILO, Tripartite Meeting of Experts on Forced Labour and Trafficking for Labour Exploitation, *Conclusions adopted by the Meeting, op.cit.*, παρ. 13.

³⁴ FRA, *Severe labour exploitation: workers moving within or into the European Union - States' obligations and victims' rights, op.cit.*, σελ. 19.

³⁵ Όπως έχει ήδη επισημανθεί στη σχολιαζόμενη απόφαση της Τ. Κυριαζή, *Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου*, 5/2017, σελ. 483.

- η **κατάργηση της απαίτησης της προηγούμενης καταγγελίας του θύματος** και η σχετική εκπαίδευση των αρμόδιων αστυνομικών και εισαγγελικών Αρχών.
- η **αποχή από τη δίωξη και τιμωρία των δυνητικών θυμάτων** για συμμετοχή τους σε παράνομες πράξεις, στο βαθμό που εξαναγκάστηκαν να συμμετάσχουν σε αυτές, **για το χρονικό διάστημα κατά το οποίο εκκρεμεί ακόμη η αναγνώρισή τους ως θύματα**.

Να προτεραιοποιήσουν τον **εντοπισμό των κενών στη διαδικασία διερεύνησης και δίωξης των εγκλημάτων της εμπορίας ανθρώπων ή/και αναγκαστικής εργασίας**, προκειμένου να εξασφαλίσουν και στην πράξη τη δίκαιη και σε εύλογο χρονικό διάστημα δίκη προς όφελος των θυμάτων εμπορίας και την επιβολή αποτελεσματικών, αναλογικών και αποτρεπτικών κυρώσεων για τους δράστες. Προς το σκοπό αυτό, σημαντική αναμένεται ότι θα είναι η συμβολή μιας περαιτέρω εξειδίκευσης στο αντικείμενο των ανακριτικών και δικαστών Αρχών που ασχολούνται με περιπτώσεις εμπορίας ανθρώπων ή/και αναγκαστικής εργασίας³⁶.

Να προωθήσουν τη **βελτίωση της αποτελεσματικότητας των αστυνομικών ερευνών**, διερευνώντας τη δυνατότητα δημιουργίας ειδικών αστυνομικών μονάδων και ανάπτυξης στενών δεσμών συνεργασίας μεταξύ της Ελληνικής Αστυνομίας και των Αρχών παρακολούθησης, όπως είναι το ΣΕΠΕ και οι αστυνομικές μονάδες δίωξης οικονομικού εγκλήματος. Ταυτόχρονα, να αναβαθμίσουν τη διασυννοριακή συνεργασία των διωκτικών Αρχών σε επίπεδα ανάλογα με αυτά που έχουν επιτευχθεί σε άλλους τομείς του οργανωμένου εγκλήματος³⁷.

Να επιδιώξουν την **περαιτέρω εξειδίκευση των δικαστών και των εισαγγελέων, ώστε να είναι σε θέση να αναγνωρίζουν και να αντιμετωπίζουν έγκαιρα και αποτελεσματικά τις περιπτώσεις εμπορίας ανθρώπων**³⁸.

Να **ενισχύσουν τα μέτρα προστασίας των θυμάτων εμπορίας ανθρώπων ή/και αναγκαστικής εργασίας**, αποτρέποντας τον εκφοβισμό τους, τόσο κατά τη διάρκεια όσο και μετά το πέρας της διαδικασίας αναγνώρισής τους ως θυμάτων³⁹.

Λαμβάνοντας υπόψη τα πορίσματα της Ομάδας Εμπειρογνομόνων για τη Δράση κατά της εμπορίας ανθρώπων του Συμβουλίου της Ευρώπης (GRETA)⁴⁰, τα ευρήματα της έρευνας του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ⁴¹, τις Συστάσεις της ΔΟΕ που υιοθετήθηκαν κατά την Τριμερή Συνάντηση των Εμπειρογνομόνων για την Αναγκαστική Εργασία και την Εμπορία για

³⁶ CoE, *List of GRETA's proposals concerning the implementation of the Convention by Greece, op.cit.*, παρ. 27 και ILO, Tripartite Meeting of Experts on Forced Labour and Trafficking for Labour Exploitation, *Conclusions adopted by the Meeting, op.cit.*, παρ. 19.

³⁷ FRA, *Severe labour exploitation: workers moving within or into the European Union - States' obligations and victims' rights, op.cit.*, σελ. 15.

³⁸ CoE, *List of GRETA's proposals concerning the implementation of the Convention by Greece, op.cit.*, παρ. 27.

³⁹ *Idem*, παρ. 28.

⁴⁰ CoE, *List of GRETA's proposals concerning the implementation of the Convention by Greece, op.cit.*

⁴¹ FRA, *Severe labour exploitation: workers moving within or into the European Union - States' obligations and victims' rights, op.cit.*

σκοπούς Εργασιακής Εκμετάλλευσης⁴², καθώς επίσης και τις Συστάσεις του Συνηγόρου του Πολίτη⁴³, η ΕΕΔΑ θεωρεί ότι θα συμβάλει καθοριστικά στην καλύτερη αντίληψη του φαινομένου της εμπορίας ανθρώπων για σκοπούς εργασιακής εκμετάλλευσης, της αναγκαστικής εργασίας και γενικότερα της αντιμετώπισης όλων των μορφών της σοβαρής εργασιακής εκμετάλλευσης και της αποτελεσματικότερης καταπολέμησής του **η συζήτηση του παρόντος κειμένου Συστάσεων ενώπιον των συναρμόδιων Κοινοβουλευτικών Επιτροπών.**

---

⁴² ILO, Tripartite Meeting of Experts on Forced Labour and Trafficking for Labour Exploitation, *Conclusions adopted by the Meeting*, *op.cit.*

⁴³ ΣτΠ, *Παρέμβαση του Συνηγόρου του Πολίτη στο θέμα των αλλοδαπών εργατών στις αγροτικές καλλιέργειες της Ηλείας (Νέα Μανωλάδα)*, *op.cit.*. Βλ. έτσι και ΣτΠ, *Υπόθεση Μανωλάδας: μια καταδίκη που θα είχε αποφευχθεί εάν λαμβάνοντας τα μέτρα που είχε ζητήσει ο Συνήγορος, Δελτίο Τύπου*, 31.3.2017.